

*До спеціалізованої вченої ради
К 70.895.02 у Хмельницькому університеті
управління та права імені Леоніда Юзькова
за адресою: 29013, м. Хмельницький,
вул. Героїв Майдану, 8*

В І Д Г У К

**офіційного опонента – доктора юридичних наук, доцента, завідувача
кафедри публічного права ЧНУ ім.Ю.Федьковича**

Гаврилюк Руслани Олександрівни

на дисертацію

Максименка Віталія Миколайовича

**«Об'єкти фінансових правовідносин», подану на здобуття наукового
ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю
12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право;
інформаційне право**

Актуальність проблеми кваліфікаційного дослідження Максименка В.М. не викликає жодних сумнівів. Вона зумовлена щонайменше декількома групами об'єктивних причин та суб'єктивних чинників. Передусім актуальність кваліфікаційного дослідження Максименка В.М. зумовлена тим, що будь-яке суспільство є складною процесуальною системою відкритого типу, яка безперервно та динамічно змінюється, набуває якісно нового стану. Особливо швидкоплинним є фінансовий сегмент суспільних відносин, на реальний стан якого мають вирішальний вплив не тільки об'єктивні причини, але й дії інститутів публічної влади, передусім держави. Наразі Україна має систему публічних фінансів, яка докорінно відрізняється від системи публічних фінансів країни двохтисячних років. Цей феномен потребує свого наукового пізнання, осмислення та вироблення на основі цього нової фінансово-правової доктрини Української держави та нових дієвих правових матриць і юридичних конструкцій об'єктів фінансових правовідносин.

По-друге, на якісно іншому рівні розвитку перебуває на сьогодні вітчизняне правознавство в цілому та наука фінансового права зокрема. Передусім вона в основному позбулася вирішального впливу на неї радянських та значної частини перехідних пострадянських концептів, подолала світоглядний та методологічний монізм, повну закритість, зумовлену системою чинників, від європейської та світової науки в цілому. Ті доктринальні напрацювання щодо об'єктів фінансових правовідносин, які були зроблені вченими юристами-фінансистами України впродовж першої чверті століття існування суверенної Української держави відповідали на виклики того часу, проте на разі, перестали бути достатнім доктринальним фундаментом для вироблення адекватних інноваційних інструментів регулювання по суті нових публічних фінансів.

Не випадково дисертант обрав у якості свого основного завдання, як це він доречно зазначає сам у кваліфікаційному дослідженні, вироблення «нового концептуального підходу до визначення об'єктів фінансових правовідносин відповідно до підгалузевого фінансово-правового регулювання» (стор.2 дисертації) Він зумів ґрунтовно проаналізувати з теоретико-пізнавальних позицій цього «нового концептуального підходу» основні традиційні теорії щодо тлумачення поняття «об'єкт правовідносин» та його правової природи: моністичну та плюралістичну теорії. Дисертант обґрунтував також наступне основне методологічне розрізнення цих теорій: якщо прихильники першої із зазначених теорій схиляються до думки, що об'єктом правовідносин є тільки дії зобов'язаних суб'єктів права чи результат таких дій, то апологети другої стверджують, що об'єкт правовідносин – це матеріальні та нематеріальні предмети і явища об'єктивної реальності (стор. 63 дисертації). Дане розрізнення чітко та послідовно прослідковується в усьому кваліфікаційному дослідженні Максименка В.М.

Наприкінці обґрунтування актуальності дисертаційної роботи Максименка В.М. вважаємо за необхідне звернути увагу членів

спеціалізованої вченої ради на достовірну оцінку дисертантом стану наукової розробки проблеми в цілому. Це знайшло своє адекватне відображення у Вступі до кваліфікаційного дослідження. Дисертант у властивій йому ввічливій формі, зокрема, справедливо зазначає, що сучасні уявлення переважної більшості вчених юристів-фінансистів про категорію «об'єкт правовідносин» є досить загальними та обмежуються низкою теоретичних положень щодо визначення поняття «об'єкт правовідносин, а також окремими спеціальними дослідженнями структури окремих видів фінансових правовідносин, у яких об'єкт розглядається як окремий елемент. Проте, як доречно резюмує дисертант, «поза увагою наукової спільноти залишаються питання об'єктоздатності окремих благ, які утворюють об'єктний склад фінансових правовідносин, їх правової та суспільної природи, юридичної нейтральності, а також класифікації» (стор. 20 дисертації). При цьому зазначимо, що число таких «окремих благ», котрі потребують пізнання їх вченими юристами-фінансистами, динамічно зростає

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Виконане дослідження відзначається значною кількістю опрацьованої літератури та нормативної бази, що в свою чергу, свідчить про високий науковий ступінь обґрунтованості та достовірності його результатів.

Дисертаційна робота спрямована на виконання Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», затвердженої Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015; Пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2020 року, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 7 вересня 2011 р. № 942, Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016–2020 рр., затверджених постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р.

Тема дисертації затверджена (протокол № 4 від 30 листопада 2015 року) вченою радою Хмельницького університету управління та права. Дисертація виконана відповідно до наукової теми кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права «Правові засади організації та здійснення публічної влади», що є складовою наукової теми Хмельницького університету управління та права на 2013–2016 роки «Управлінські та правові засади забезпечення сталого розвитку України як європейської держави» (державний реєстраційний номер 0108U008927) та на 2017–2026 роки (державний реєстраційний номер 01178U000103).

Основна увага дослідження була сконцентрована на розкритті положень вітчизняної та зарубіжної правової практики відносно визначення об'єктного складу фінансових правовідносин. Положення та висновки дисертації ґрунтуються на статтях Конституції України, міжнародно-правових і вітчизняних нормативно-правових актах, рішеннях Європейського суду з прав людини тощо.

Водночас, емпіричну базу дисертації становлять матеріали вітчизняних і зарубіжних електронних ресурсів мережі Інтернет, довідникова, словникова та енциклопедична література.

При дослідженні обраної теми автором використовувалися відповідні наукові методи. Серед них можна виділити діалектичний, порівняльно-правовий, системно-структурний, формально-юридичний. При цьому важливо відмітити, що кожен із вищевказаних методів автор використовувався не ізольовано, а системно у поєднанні з іншими методами.

Відмітимо, що дисертантом вдало визначено мету за завдання дослідження. Так, *мета* дисертаційної роботи полягає в тому, щоб на основі аналізу наукових поглядів, чинного законодавства України та практики його застосування, здійснити теоретико-методологічний аналіз об'єктів фінансових правовідносин та узагальнити наукові концепції щодо тлумачення правової природи та сутності цієї категорії.

Для досягнення поставленої мети вирішені такі завдання: охарактеризовано доктринальні погляди на категорію «об'єкт правовідносин», що склалися у загальній теорії права; визначено основні етапи становлення категорії «об'єкт фінансових правовідносин» у вітчизняній правовій доктрині; проаналізовано будову та загальні засади формування методологічної основи дослідження об'єктів фінансових правовідносин; узагальнено наявні підходи щодо класифікації об'єктів фінансових правовідносин; визначено сутність і правову природу поняття «об'єкт фінансових правовідносин»; розкрито об'єктний склад окремих видів фінансових правовідносин; встановлено загальні та спеціальні властивості та якості об'єктів фінансових правовідносин; з'ясовані питання об'єктоздатності та юридичної нейтральності об'єктів фінансових правовідносин; сформульовано низку теоретичних та практичних пропозицій щодо удосконалення об'єктного складу фінансових правовідносин.

Здобувач логічно викладає та аналізує теоретичний і законодавчий матеріал, формулює науково обґрунтовані висновки, застосовує різні методи наукового пізнання, веде змістовну наукову полеміку.

Дисертаційна робота справляє позитивне враження, оскільки В.М. Максименко, продемонструвавши такі якості справжнього вченого, як літературний хист, працездатність, наполегливість, запропонував цілісне й виважене уявлення про забезпечення прав людини в Україні в процесі євроінтеграції.

Достовірність та наукова новизна одержаних результатів

Рецензована праця відрізняється високим науковим рівнем. Дослідження проведене із урахуванням досягнень національної і світової юридичної науки, а також правозастосовчої вітчизняної та зарубіжної практики із проблем дії фінансово-правових норм. Науково-практичні результати, що отримані дисертантом, є достовірними та об'єктивними. Із представленої наукової роботи видно, що автор поєднує глибоку обізнаність у реальних

законодавчих проблемах виникнення, зміни та припинення фінансових правовідносин.

Дисертаційна робота В.М. Максименка характеризується достатньою кількістю наукових положень, яким раніше не приділялась увага з боку науковців. Так, заслуговує на увагу пропозиція автора виокремлювати основні чинники, що впливали на розвиток концепцій дослідження категорії «об'єкт правовідносин», до яких віднесено: теологічні (зокрема, періоду Стародавніх часів та Середньовіччя. Тут особлива увага приділяється об'єктам податкових правовідносин у сучасному їх розумінні. Звісно, у той період відбувалося лише становлення фіскальних відносин); ідеологічні (притаманні радянському періоду. У цей період відбувається становлення фінансово-правової науки, яка є підґрунтям вітчизняної науки фінансового права); суспільні (здебільшого властиві концепціям, в основу яких покладено ідею правової держави, невід'ємним елементом якої є громадянське суспільство. Ці чинники притаманні періоду Київської Русі та сучасному періоду. Це досить об'ємні за змістом чинники, оскільки вони проявляються у всіх історичних періодах); філософсько-правові (передусім йдеться про дослідження об'єктів правовідносин у контексті теорії природного права. Тут заслуговують на увагу питання філософії податкового права і податкових правовідносин); діалектичні (йдеться про науково-технічний прогрес, який обумовлює появу нових видів правовідносин, а отже, і їх об'єктів. У контексті розвитку діджиталізації особливої актуальності набувають супроводжуючі технологічні технології); економічні (пов'язані із соціально-економічними процесами, які тривають у державі).

Обґрунтованою є теза автора про ідею наявності в об'єкта фінансових правовідносин суспільної природи, яка взаємодіє з правовою природою при позиціонуванні об'єкта у правовідносинах та відображає його цільове призначення в межах об'єктивної реальності (с.23 дисертації). У цьому контексті завжди слід зважати на поєднання публічних і приватних інтересів. І це є достатньо принциповим питанням, адже ігнорування законодавцем

суспільної природи може призвести до утвердження помилкового значення сутності окремих матеріальних чи нематеріальних благ у правовій реальності (с.49 дисертації).

Дисертантом вдало акцентовано увагу на питанні про «первинні» та «похідні» об'єкти фінансових правовідносин (с.93-94 дисертації). Так, особливий науковий інтерес становить категорія «первинні», яка використовується при розмежуванні фінансово-правових норм та спонукає до ідеї виокремлення таких видів об'єктів фінансових правовідносин, як первинні та похідні. Такі види необхідно вирізнити лише з переліку матеріальних благ, які природно наділені відчутною формою, оскільки нематеріальні блага не піддаються трансформації, а можуть тільки змінюватися, утворюючи при цьому новий об'єкт правовідносин, тобто нове нематеріальне благо.

З огляду на це, слушною є думка про те, що «первинними об'єктами фінансових правовідносин слід вважати матеріальні блага, які виступають у правовому обігу у своєму природному вигляді, який визначає їх цільове призначення, тобто суспільна природа таких об'єктів залишається незмінною (первинною). Наприклад, первинним об'єктом можуть бути товари та транспортні засоби, валюта, корисні копалини, природні ресурси, цінні папери, обладнання підприємств тощо. У такому разі інтерес учасників правовідносин спрямовано на природні властивості та якості конкретного матеріального блага, які здебільшого визначають матеріальний зміст правовідносин» (с.93 дисертації).

Велику теоретичну і практичну цінність мають висновки дисертанта щодо виокремлення таких видів об'єктів фінансових правовідносин, як постійні та тимчасові (с.94-95 дисертації). Так, постійні об'єкти – це матеріальні чи нематеріальні блага, об'єктоздатність яких характеризується відносною стабільністю у правовідносинах, тобто суспільна зацікавленість у таких об'єктах є достатньо високою, а інтерес учасників – стійким. У контексті матеріальних благ доречно акцентувати, що постійний характер

зумовлений специфікою їх цільового призначення, яке відображає об'єктивну необхідність використання тих чи інших предметів та речей. Щодо нематеріальних благ, то постійний характер обумовлений циклічністю їх використання, тобто системністю, яка не обмежена певними часовими рамками. Прикладом може слугувати податкова звітність суб'єктів підприємницької діяльності та звітність суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

У свою чергу, тимчасовий характер може бути притаманний як матеріальним, так і нематеріальним об'єктам фінансових правовідносин. Він на відміну від постійного, пов'язаний з дещо низьким рівнем зацікавленості у властивостях та якостях конкретного блага з боку суб'єктів правовідносин. Саме цей критерій і визначає їх невисоку об'єктоздатність, а іноді й взагалі тривалу юридичну нейтральність. Зокрема, ст. 2 Закону України «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції» від 2 вересня 2014 р. встановлено мораторій на виконання договірних зобов'язань та на нарахування пені та штрафів на основну суму заборгованості за кредитними та іншими договірними зобов'язаннями. Строковість цивільних правовідносин та їх об'єктів тягне за собою виникнення строкових, зокрема податкових правовідносин.

У дисертації багато уваги приділено нематеріальним благам як об'єктам правовідносин. Так, автором доведено, що склад, наприклад, контрольних бюджетних правовідносин містить у собі нематеріальні блага, оскільки як і у випадку з правовідносинами у сфері бюджетної звітності, матеріальний зміст полягає у реалізації повноважень, функцій та обов'язків учасників бюджетного процесу, тобто на перший план виходить поведінка суб'єкта, яка спрямована на досягнення певної мети, а саме забезпечення законності у бюджетному процесі. Тобто права та обов'язки учасників виникають не з приводу конкретного матеріального блага, а внаслідок необхідності спрямування поведінки розпорядників бюджетних коштів у відповідне правове русло (с.127 дисертації).

У дисертації також висловлено і обґрунтовано ряд інших важливих наукових висновків, пропозицій та рекомендацій. Аргументовано низку положень щодо внесення змін і доповнень до нормативно-правових актів.

Наукова і практична цінність дисертації

Слід окремо зазначити, що дисертація характеризується науковою новизною та практичною цінністю. Зокрема, вагоме значення одержаних результатів у теоретичній і практичних сферах зумовлюється тим, що сформульовані й обґрунтовані в дисертації висновки та пропозиції в сукупності становлять комплекс заходів, спрямованих на оптимізацію та вирішення проблемних питань у сфері фінансових правовідносин.

Положення і висновки можуть бути використані в науково-дослідній сфері, правотворчості, правозастосовній діяльності та навчальному процесі. Примітно, що Віталій Миколайович підкріпив свої пропозиції актами впровадження з Комітету з питань правової політики Верховної Ради України від 26 серпня 2020 р. № 04-226/17-2020/142232 (179986) та Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова від 10 серпня 2020 р. № 6477/20.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації

Загалом, висновки та рекомендації, сформульовані в дисертаційному дослідженні В.М. Максименка є достатньо обґрунтованими, а використання автором у своїй роботі різних наукових методів дозволило йому досягти повноти та всебічності аналізу поставлених завдань дослідження. У той же час, як і будь-яка творча праця, певні положення дисертаційного дослідження мають дискусійний характер або потребують уточнення, не погіршуючи при цьому загальну позитивну оцінку роботи. На декількох із них ми вважаємо доцільним зупинитись.

1. У дисертації згадуються деліктні бюджетні правовідносини (с.128 дисертації). У цьому контексті розглядається інститут відповідальності в бюджетному праві, якому притаманна наявність специфічного об'єктного складу. Визначення поняття «порушення бюджетного законодавства», що

міститься у ст.116 БК України, дає Віталію Миколайовичу підстави «стверджувати, що об'єктом цієї групи правовідносин є неправомірна поведінка (результат поведінки) учасників бюджетного процесу, яка обумовлює виникнення відповідного інтересу з боку органів державного фінансового контролю та інших суб'єктів бюджетного контролю, які мають відповідні права та обов'язки щодо реагування на таку поведінку та застосування заходів, спрямованих на її припинення». Водночас неправомірна поведінка супроводжує чи не всі бюджетні правопорушення. Але чи є неправомірна поведінка об'єктом правовідносин? Сподіваюсь почути обґрунтовану відповідь вельмишановного Максименка В.М.

2. Дисертант висловлює сумніви щодо того, чи доцільно в державі, де офіційно не введено військовий стан, запроваджувати та стягувати військовий збір. Водночас він пропонує використовувати термін «військовий податок» (с.152 дисертації). На наш погляд, під час захисту дисертації варто обґрунтувати такий авторський підхід.

3. На с.171-172 дисертації розглядаються інвестиційні об'єкти банківських правовідносин. На наше глибоке переконання, робота значно виграла б у науковому та практичному плані, якби Віталій Миколайович розкрив комплексний характер інвестиційних відносин, їх цивільно-правову, господарську-правову та, за наявності, фінансово-правову природу. І, звісно, варто було б розкрити особливості об'єктів приватних і публічних правовідносин.

4. Дещо випадає із загальної в цілому інноваційної концепції кваліфікаційного дослідження його найбільш об'ємний третій розділ, присвячений аналізу об'єктивного складу окремих видів фінансових правовідносин. У процесі розгляду питань цього розділу дисертант свідомо чи мимовільно обмежився дослідженням хрестоматійних для науки фінансового права України інститутів публічних фінансів як об'єктів відповідних правовідносин – бюджету, податків, банківських та митних правовідносин. Безперечно, на сучасному етапі суспільного розвитку їх

реальний зміст, не просто оновився, а змінився докорінно і вони безумовно потребують їх наукового пізнання за допомогою сучасного методологічного інструментарію. Із цим завданням дисертант впорався успішно. Разом з тим поза увагою дисертанта опинилися такі нові об'єкти фінансово-правового регулювання, як, до прикладу, найрізноманітніші інвестиційні фонди, цінні папери, страхові фонди, валютні резерви тощо. Звичайно впродовж декількох останніх років з'явилися окремі дослідження вчених юристів-фінансистів України цих суспільних інститутів як об'єктів фінансово-правового регулювання. Серед них є навіть захищені окремі докторські дисертації. Тим не менше їх всебічна наукова розробка ще очікує своїх дослідників та адекватних концептуальних вирішень щодо цих нових об'єктів фінансових правовідносин. Особливо актуальним є аналіз їх комплексного характеру та вироблення таких комплексних моделей їх правового регулювання. Наведені нами міркування є не стільки критичними зауваженнями, як конструктивними побажаннями дисертанту продовжити розробку обраної ним наукової проблематики і після захисту кваліфікаційної роботи.

Тим не менш, не дивлячись на висловлені зауваження з приводу рецензованої роботи, слід зробити висновок, що дисертаційна робота В.М. Максименка є самостійним, завершеним науковим дослідженням. Висвітлені в ній ідеї та розробки належать особисто автору, теоретичні положення аргументовані ґрунтовним аналізом чисельних монографічних джерел, законодавчими та іншими нормативно-правовими актами, практикою правозастосування. Сформульовані в дисертації теоретичні положення та узагальнення не повторюють наявних у науковій літературі публікацій і отримані автором самостійно. Наукові статті та автореферат повною мірою відображають зміст основних положень дисертації.

З огляду на викладене, є достатні підстави для висновку про те, що дисертація Максименка Віталія Миколайовича «Об'єкти фінансових правовідносин» є комплексним дослідженням належного наукового рівня, має аргументовані положення наукової новизни, відповідає встановленим

нормативним вимогам, а її автор заслуговує присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право.

Офіційний опонент:
доктор юридичних наук, доцент
завідувач кафедри публічного права
юридичного факультету
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

Р.О. Гаврилюк

